

การพัฒนาารูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจ

ชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรในตำบลหนองเหล็ก

อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

**The Success Managerial Model of The Herbal Products
Community Enterprise. In The District of Nong Lek
Amphoe Kosum Phisai Mahasarakham Province**

กมลทิพย์ ตรีเดช

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Kamontip Treedech

Maha Sarakham Rajabhat University, Thailand

E-mail: kamontip_pak@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ1) ศึกษาสภาพปัญหาการจัดการของวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก 2) วิเคราะห์ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการจัดการวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรในตำบลหนองเหล็ก 3) นำเสนอรูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม การวิจัยแบบผสมผสาน การวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก เครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ คณะกรรมการสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 30 คน การวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีกลุ่มตัวอย่างเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 169 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ

*วันที่รับบทความ: 6 เมษายน 2563; วันที่แก้ไขบทความ 23 เมษายน 2563; วันที่ตอบรับบทความ: 27 เมษายน 2563

Received: April 6, 2020; Revised: April 23, 2020; Accepted: April 27, 2020

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพปัญหาการจัดการของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีรายละเอียดเป็นรายด้านดังนี้ ด้านศักยภาพของชุมชน ด้านการมีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ และด้านการทำธุรกิจอย่างยั่งยืน ตามลำดับ

2. วิเคราะห์ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการจัดการวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก มีระดับความคิดเห็นต่อปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายในองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีรายละเอียดเป็นรายด้านดังนี้ด้านภาวะผู้นำ ด้านทัศนคติของสมาชิก และ ด้านความสามารถในการบริหารจัดการ และระดับความคิดเห็นต่อปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายนอกองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีรายละเอียดเป็นรายด้านดังนี้ ด้านปัญหาภูมิประเทศในพื้นที่ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ด้านนโยบายภาครัฐ

3. รูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายในองค์กรและปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายนอกองค์กร ที่นำมาศึกษา มีความสัมพันธ์พหุคูณกับการจัดการที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เท่ากับ 0.805 ($R = .805$) โดยปัจจัยด้านทัศนคติของสมาชิก และปัจจัยด้านภาวะผู้นำ สามารถพยากรณ์การจัดการที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ร้อยละ 64.80 ($R^2 = .648$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05

คำสำคัญ: การพัฒนา; รูปแบบการจัดการ; วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร

Abstracts

The objectives of this research were to study 1) To study the management problems of the community enterprise in the herbal product group in Nong Lek Subdistrict Kosum Phisai District Mahasarakham

province. 2) Analyze factors affecting success of community enterprise management of herbal product groups In NongLekSubdistrictKosumPhisai District Mahasarakham province. 3) The Development of Successful Management Model for Herbal Product Community Enterprise Groups in Nong Lek Subdistrict, Kosum Phisai District, Mahasarakham Province. The researcher used mixed research. And qualitative research using in-depth interviews. Amount 30 people. The research instrument was questionnaires. The unit of analysis was community enterprise committees in Herbal Product Group Nong Lek Subdistrict Kosum Phisai District Mahasarakham provinces, 167 people. The statistics for data analysis were frequency, percent, mean, standard deviation, Pearson correlation and stepwise multiple regression.

The result found as followed:

1. The management problems of the community enterprise in the herbal product group Nong Lek Subdistrict Kosum Phisai District MahaSarakham Province Overall is at a high level. With details as follows Community potential In terms of having a market for products and sustainable business respectively

2. The representatives opinion about the level of internal environmental factors and external environmental factors that related to the success of community enterprises in all aspects were in the high level when consider mean values of each dimension of internal and external factor; management competency leadership, memberships attitude, topographical problems in NongLekSubdistrictKosumPhisai District Mahasarakham province. and the and government policies.

3. The multiple correlation between internal and external environmental factors and success of community enterprise were .805 in which leadership and memberships attitude could predict successful of community enterprise at a significance level of .05 with $R^2 = 64.80\%$.

Keywords: Development; Management style; Community Enterprise herbal products

บทนำ

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่จะดำเนินงานกันเองเฉพาะในแต่ละกลุ่ม ต่อมาในระยะหลังรัฐบาลได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และมีส่วนในการกระตุ้นและส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนมากขึ้น ตั้งแต่แผนการดำเนินงานในปีงบประมาณ 2548 ของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้เน้นการทำงานใน 4 ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์เสริมสร้างศักยภาพและยกระดับกระบวนการผลิต มาตรฐานและคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน

ยุทธศาสตร์สนับสนุนและส่งเสริมด้านการตลาดเพื่อเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงผู้บริโภคและกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ ยุทธศาสตร์การสนับสนุนการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนให้เชื่อมต่อกันเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างเป็นระบบและยั่งยืน และยุทธศาสตร์การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ (สยมพร ลีมีไทย, 2549 : 4) ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีการขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติ ในแต่ละยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 มีความชัดเจนขึ้น สำหรับแนวทางแก้ไขวิกฤตจากอธิบายไว้ว่า ควรมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองมากขึ้นของชุมชน และชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ต้องมีการสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนผสมผสานคือ ความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตนเองและความสามารถทางเศรษฐกิจ (จงพิศ ศิริรัตน์ และคณะ, 2557 : 228) นอกจากนี้วิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ต้องดำเนินการเชิงรุก มุ่งคว้าโอกาสในอนาคต จากการพิจารณาความพร้อมที่เริ่มต้นจากการปฏิรูปและช่วยเหลือตนเอง โดยเปิดมุมมอง ข้อมูล และ ความรู้ใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ (ณัฐพันธ์ เขจรนันท์, 2547 : 250) ซึ่งมีแนวคิดที่ว่าปัญหาของประเทศในภาพรวม ประชาชนมีหนี้สินเพิ่มขึ้นสามารถแก้ไขได้ด้วยการที่ประชาชนรู้จักนำสินทรัพย์ที่มีอยู่ ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้น สามารถขจัดปัญหาความยากจนเป็นการสร้างอาชีพที่ยั่งยืน เพื่อสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองของ ครอบครัว ชุมชน และ ระหว่างชุมชน ต่อมาความต้องการของชุมชนองค์กรชุมชน และเครือข่ายต่างๆ ทั่วประเทศ ต้องการให้มีการทำงานอย่างเป็นระบบ เพื่อสะดวกต่อการเชื่อมโยงกับกิจกรรมต่างๆ จึงมีการรวมตัวกัน และได้มีการยกร่างกฎหมายเพื่อรองรับกับการดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน เมื่อพิจารณา พบว่าวิสาหกิจชุมชนตำบลหนองเหล็กอำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคามเป็นกลุ่มที่น่าสนใจและมีศักยภาพในการพัฒนาสูงเนื่องจากกลุ่มดังกล่าวมีปัญหาที่เกิดขึ้นจากประสิทธิภาพการผลิตต่ำและการตลาด ซึ่งมาจากหลายสาเหตุด้วยกันประกอบด้วย ความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาระหว่างเมืองกับชนบท การพัฒนาอุตสาหกรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการเพิ่มศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ส่งเสริมการกระจายกลุ่มวิสาหกิจชุมชน สูชนบทเป็นการสร้างรายได้ และพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืน

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่ศึกษาการพัฒนารูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็กอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เพื่อจะได้ทราบสภาพและปัญหาอุปสรรค ปัจจัย

ความสำเร็จ แนวทางในการจัดการเครือข่ายที่นำไปสู่การวางแผนพัฒนาตลาดการจัดการ
วิสาหกิจชุมชนของกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนารูปแบบการจัดการ
ที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอ
โกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม ให้สามารถเพิ่มประสิทธิผลความสำเร็จการจัดการของกลุ่ม
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดการของวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรใน
ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการจัดการวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์
สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน
ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจ
ชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคามเป็นการ
วิจัยแบบผสมผสานการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน ส่วนการ
วิจัยเชิงปริมาณ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 169 คน ดังนี้

การวิจัยเชิงคุณภาพ กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก
เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างกรอบแนวคิด ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่
เกี่ยวข้องได้ดำเนินการดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่
 - 1.1 ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก
อำเภอกอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคามจำนวน 1 คน
 - 1.2 สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบล
หนองเหล็ก อำเภอกอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 12 คน
 - 1.3 กลุ่มลูกค้าที่มาใช้บริการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ใน
ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 12 คน

1.4 เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ พัฒนาชุมชน ชำนาญการอำเภอโกสุมพิสัย จำนวน 1 คน นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการอำเภอโกสุมพิสัย จำนวน 1 คน หัวหน้าส่วนสวัสดิการสังคมอำเภอโกสุมพิสัย จำนวน 1 คน หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมอุตสาหกรรมจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 คน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองเหล็ก จำนวน 1 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นแบบสัมภาษณ์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและการสังเคราะห์ข้อมูล โดยการบันทึกเทป ถอดเทปสรุปและสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

การวิจัยเชิงปริมาณ ได้ดำเนินการดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวนประชากร 169 คน ได้มาโดยการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองเหล็ก, 2560 : 15)

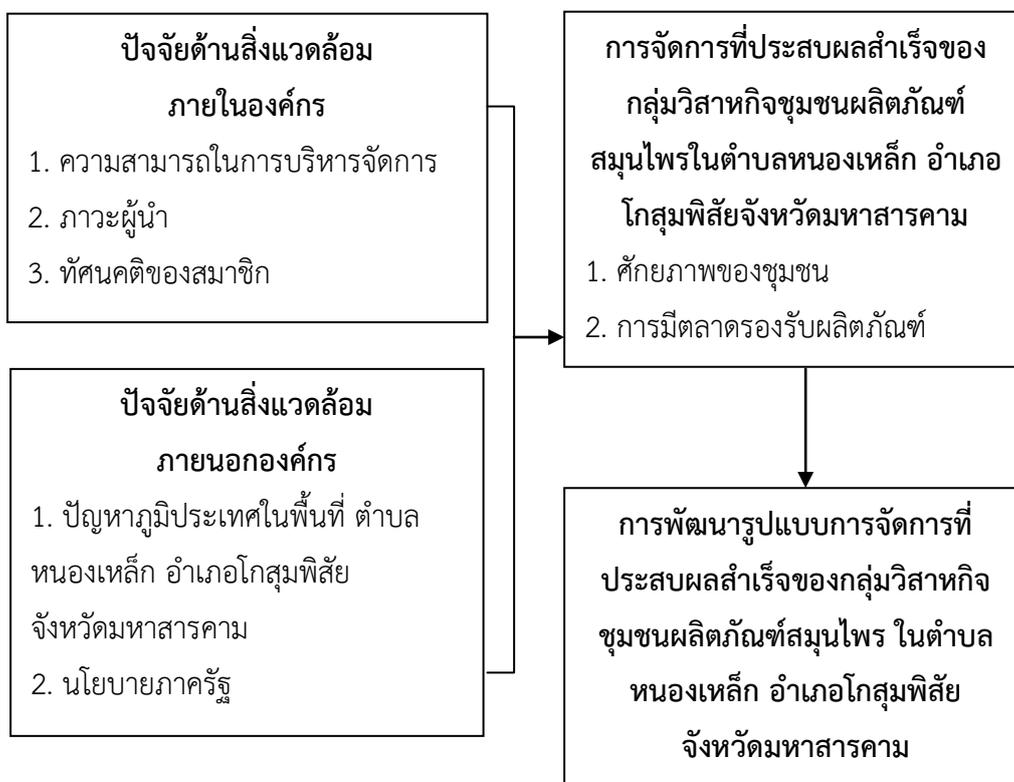
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม แบบตรวจสอบรายการ (Checklist)

3. ขั้นตอนการสร้างและการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4. การสนทนากลุ่มย่อย เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาการพัฒนา รูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยประกอบด้วย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรในตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

1. สภาพปัญหาและการจัดการวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรในตำบลหนองเหล็ก พบว่า

1.1 สภาพปัญหาการจัดการของวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรในตำบลหนองเหล็ก พบว่า มีปัญหาการพัฒนารูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ต้องให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้า สามารถแข่งขันกับระบบการค้าเสรีได้ มีการพัฒนาในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร จะต้องมีการศึกษากลยุทธ์รูปแบบการจัดการที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการบริการ

จัดการองค์กรให้เป็นรูปธรรม มีหน่วยงานของภาครัฐที่จะต้องดูแลรับผิดชอบโดยตรงกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร มีการจัดทำแผนกลยุทธ์การจัดการจัดการองค์กรของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตรวจสอบ ติดตามผล มีการประเมินผลเพื่อดูความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง มีการให้คำปรึกษาด้านการออกแบบด้านอุปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัย ให้ความช่วยเหลือในด้านข้อมูลข่าวสารด้านการตลาด หรืออบรมในประเด็นสำคัญๆ ให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร

1.2 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก เนื่องมาจากการบริหารการจัดการของสมาชิกในวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร มีการปรับปรุงด้านผลิตภัณฑ์ เริ่มตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบต้องมีการตรวจสอบวัตถุดิบให้มีคุณภาพ มีแหล่งวัตถุดิบที่ใกล้แหล่งผลิต มีการตรวจสอบความพร้อมของอุปกรณ์เครื่องมือให้พร้อมสำหรับใช้งานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้มีความเพียงพอต่อความต้องการของลูกค้า และประหยัดต้นทุนการผลิต มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัย ตรงกับความต้องการของลูกค้า สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร สามารถดำเนินการได้อย่างเข้มแข็งมั่นคง

1.3 รูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก มาจากปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อม ต่อการจัดการองค์กรของวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร การสร้างและการพัฒนารูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ ที่มีอยู่ในรูปแบบกลยุทธ์การจัดการที่ประสบผลสำเร็จในดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือปรับปรุงรูปแบบจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้มีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแต่ละประเด็นกลยุทธ์และแผนหรือโครงการ สำหรับการดำเนินการแก้ไขปัญหา ให้ตรงจุดและตรงตามความจำเป็น เพื่อความสำเร็จในการจัดการทางการตลาด

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร

2.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรในตำบลหนองเหล็ก จังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่ในปี 2555-2558 จำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 45.00 มีจำนวนสมาชิกในกลุ่มย่อยอยู่ระหว่าง 10-20 คน จำนวน 109 คน คิดเป็นร้อยละ 64.50 ส่วนใหญ่สินค้าหลักประเภทชาสมุนไพรตรีรส จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 33.70

การจัดตั้งกลุ่มย่อยเป็นผลเนื่องมาจากการรวมตัวกันเอง จำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 46.20 การลงทุนของกลุ่มมาจากการระดมเงินทุนภายในกลุ่ม จำนวน 98 คน จำนวน 98 คน คิดเป็นร้อยละ 58.00 การจำหน่ายสินค้าของกลุ่ม/เดือน น้อยกว่า 10,000 บาท จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 40.20 แนวโน้มของยอดขายในช่วง 3 ปี ที่ผ่านมากที่ จำนวน 99 คน คิดเป็นร้อยละ 58.60 แหล่งวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตมาจากภายในจังหวัด จำนวน 107 คน คิดเป็นร้อยละ 63.50

2.2 ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นต่อปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายในองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ประสบความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามโดยรวม พบว่า อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.65$; S.D. = 0.800)

2.3 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายนอกองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ประสบความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามพบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.64$; S.D. = 0.729)

2.4 ผลการวิเคราะห์การจัดการที่ประสบความสำเร็จของกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคาม พบว่า อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.66$; S.D. = 0.808)

2.5 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเชิงเส้นตรง

ตัวแปรอิสระ	Unstandardied Coefficients		Standardized Coefficients		sig
	b	SE _b	β	t	
ค่าคงที่ (a)	.779	.169		4.606	.000*
1. ด้านทัศนคติของสมาชิก (X ₃)	.106	.011	.571	9.446	.000*
2. ด้านภาวะผู้นำ (X ₂)	.063	.012	.309	5.110	.000*
a = .779	SE _b = .33215		R ² = .648R = .805		
F = 151.719	Sig = .000*				

* นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 1 พบว่าปัจจัยปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายในองค์กรและปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายนอกองค์กร ที่นำมาศึกษา มีความสัมพันธ์พหุคูณกับการจัดการที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เท่ากับ 0.805 ($R = .805$) โดยปัจจัยด้านทัศนคติของสมาชิก และปัจจัยด้านภาวะผู้นำ สามารถพยากรณ์การจัดการที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ ร้อยละ 64.80 ($R^2 = .648$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05

สมการถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ $Z = .0571 z_3 + .309 z_2$

อภิปรายผลการวิจัย

1. ปัจจัยภายในองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ในภาพรวม ด้านความสามารถในการบริหารจัดการ อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านภาวะผู้นำ และทัศนคติของสมาชิกอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะการจัดการที่ประสบความสำเร็จที่เกิดขึ้นกับองค์กรใดก็ตาม ล้วนเกิดมาจากความสามารถในการบริหารจัดการของสมาชิกภายในองค์กรนั้นๆ รวมถึงตัวผู้นำเองต้องมีภาวะผู้นำที่ดี มีความน่าเชื่อถือ มีความรู้ความสามารถ และสมาชิกเองต้องมีทัศนคติที่ดีต่อองค์กรของตน ซึ่งที่กล่าวมาล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้องค์กรประสบความสำเร็จได้เมื่อพิจารณา ปัจจัยสิ่งแวดล้อมในองค์กร ทั้ง 3 ด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก คือ 1) ด้านความสามารถในการบริหารจัดการ ได้แก่ สมาชิกมีส่วนร่วมในการเลือกผู้นำ และคณะกรรมการกลุ่ม ทั้งนี้เพราะการมีส่วนร่วมในการเลือกผู้นำ และคณะกรรมการกลุ่มนั้น จะช่วยให้กลุ่มได้ผู้นำและคณะกรรมการกลุ่มซึ่งเป็นที่ยอมรับของสมาชิกเป็นบุคคลที่สมาชิกเชื่อว่ามีรู้ความสามารถในการบริหารจัดการกิจกรรมทุกกิจกรรมภายในกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) ด้านภาวะผู้นำ ได้แก่ ผู้นำกลุ่มมีความเชื่อถือ และเสียสละในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้เพราะสมาชิกคิดว่าความสำเร็จที่เกิดกับองค์กรใดก็ตาม ปัจจัยที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ผู้นำต้องเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ และมีความเสียสละในการปฏิบัติงาน ซึ่งช่วยให้องค์กรมีการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ และยังรวมถึงความเชื่อระหว่างองค์กรอีกด้วย 3) ด้านทัศนคติของสมาชิก ได้แก่ สมาชิกมีความสามัคคี ทั้งนี้เพราะสมาชิกคิดว่าหากการที่สมาชิกมีความสามัคคีกันจะช่วยให้การ

บริหารงานองค์กรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กรได้ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนภสร เลี้ยววานิช (2553 : 64) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อเหตุแห่งความสำเร็จของร้านค้าชุมชน ปัจจัยด้านประโยชน์ของสมาชิก ปัจจัยด้านทัศนคติของสมาชิก ปัจจัยด้านสินค้า ปัจจัยด้านราคาสินค้า ปัจจัยด้านทำเลที่ตั้ง ปัจจัยด้านทุน ปัจจัยด้านสมาชิก ปัจจัยด้านการได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก ปัจจัยด้านรูปแบบของร้านค้าชุมชน

2. ปัจจัยภายนอกองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันนี้ปัญหาภูมิประเทศในพื้นที่ตำบลหนองเหล็ก เป็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานขององค์กร เพราะการบริหารจัดการรวมถึงการพัฒนาองค์กรเป็นไปอย่างยากลำบาก มีผลต่อการปลูกพืชสมุนไพรวัตถุดิบในช่วงหน้าแล้ง และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอยู่ในที่ห่างไกลมีผลกระทบต่อการค้าคมนาคมไม่สะดวก ส่วนนโยบายภาครัฐก็มีส่วนช่วยในการทำงานขององค์กรเช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายนอกองค์กร ทั้ง 2 ด้าน พบว่า กลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อยู่ในระดับมาก คือ 1) ด้านปัญหาภูมิประเทศในพื้นที่ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ความแห้งแล้งและการคมนาคม จึงส่งผลให้การดำเนินงานขององค์กรมีอุปสรรคค่อนข้างมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของมณฑิรา จิตต์วิบูลย์ (2560 : 119) ศึกษากลยุทธ์การส่งเสริมการส่งออกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมมีปัญหาการส่งออกทุกด้าน และมีความต้องการความช่วยเหลือในเรื่องการเตรียมความพร้อมในการส่งออก การตลาดการเงิน / การบัญชี การเข้าถึงบริการของรัฐ รวมถึง เรื่องการผลิตและเทคโนโลยี การดำเนินงานแบบบุคลากรโดยมีกลยุทธ์ในการส่งเสริมมีเกี่ยวข้องกับการส่งออก 2) ด้านนโยบายภาครัฐ ได้แก่ นโยบายภาครัฐช่วยสนับสนุนการทำงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร เช่น เงินทุน สถานที่จัดจำหน่าย ทั้งนี้เพราะปัจจุบันภาครัฐได้มีนโยบายที่สนับสนุนให้แต่ละหมู่บ้านแต่ละผลิตภัณฑ์ 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ขึ้นภายในชุมชนรวมถึงกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ก็เช่นกัน เพื่อเป็นการสร้างอาชีพ และรายได้ให้กับคนในชุมชน นอกจากนี้พบว่า ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม มีปัญหาการส่งออกทุกด้าน และมีความต้องการความช่วยเหลือในเรื่องการเตรียมความพร้อมในการ

ส่งออก การตลาดการเงิน / การบัญชี การเข้าถึงบริการของรัฐ รวมถึง เรื่องการผลิตและเทคโนโลยี การดำเนินงานแบบบุคลากรโดยมีกลยุทธ์ในการส่งเสริมเกี่ยวข้องกับการส่งออก

3. การจัดการที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ เพราะการรวมตัวของสมาชิกภายในกลุ่มเป็นการรวมตัวกันของคนภายในพื้นที่ซึ่งมีเป้าหมายเดียวกัน ตลอดจนทรัพยากรที่สมบูรณ์ มีตลาดภายในพื้นที่ไว้รองรับผลิตภัณฑ์ที่แน่นอน อีกทั้งสมาชิกยังเห็นว่าธุรกิจวิสาหกิจชุมชนสามารถพัฒนาเป็นธุรกิจที่ยั่งยืนได้ เมื่อพิจารณาการจัดการที่ประสบความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร พบว่า อยู่ระดับมาก ได้แก่ 1) ด้านศักยภาพของชุมชน ที่ผลิตสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากชุมชนค่อนข้างมีศักยภาพมีทรัพยากรที่สมบูรณ์หลากหลาย สามารถสร้างสรรค์ให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและเป็นที่น่าสนใจซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของสมาชิกภายในกลุ่ม 2) ด้านการมีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ ได้แก่ สินค้าของกลุ่มเป็นที่ต้องการของตลาด ทั้งนี้เพราะสินค้าของกลุ่มเป็นสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของสมาชิกภายในกลุ่ม ก่อนที่จะมีการผลิตสินค้าทางกลุ่มได้มีการสำรวจความต้องการของตลาดว่ามีความต้องการสินค้าประเภทใดจำนวนเท่าไร เพื่อให้สินค้าและปริมาณสินค้าตรงกับความต้องการและเพียงพอ กับความต้องการของตลาด 3) ด้านการทำธุรกิจอย่างยั่งยืน ได้แก่ สมาชิกของกลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำงานในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทั้งนี้เพราะกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ค่อนข้างประสบความสำเร็จ ชุมชนมีศักยภาพในการผลิตและพัฒนาสินค้าออกสู่ตลาด และสินค้าที่ผลิตเป็นที่ต้องการของตลาด กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายสินค้า และสมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้นลดปัญหาการว่างงานได้ ทั้งนี้การรวมกลุ่มอาชีพทำให้สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพที่มั่นคง และพัฒนาให้กลายเป็นอาชีพหลักได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอารักษ์ เอี่ยมจ้อย (2550 : 214) การศึกษาแนวทางการดำเนินงานโครงการสนับสนุนการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นการศึกษาระหว่างปี 2545-2549 พบว่า จาก 45 ประเภทกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมากกว่า 250 โครงการ มีอัตราการรอดของโครงการร้อยละ 75 โดยโครงการขนาดใหญ่มีอัตราการอยู่รอดมากกว่าโครงการขนาดเล็ก เนื่องจากมีระบบการบริหารจัดการที่ดี ส่วนราษฎรที่เข้าร่วมโครงการมีรายได้เฉลี่ยวันละ 142 บาท ซึ่งสูงกว่าอัตราค่าจ้าง แรงงานขั้นต่ำ (140 บาท) พื้นที่ที่เหมาะสมในการดำเนินโครงการคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาค

กลาง ตามลำดับ ประเภทอุตสาหกรรมที่เหมาะสมประกอบไปด้วย การตัดเย็บ เสื้อผ้าสำเร็จรูป รองเท้ากีฬา ประกอบชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ ถักทอไหมพรม และเครื่องประดับ เป็นต้น เพราะกลุ่มวิสาหกิจชุมชนดังกล่าวมีการจ้างงานจำนวนมากและมีตลาดรองรับในต่างประเทศ เป็นหลักในการดำเนินโครงการควรมีการแก้ไขปรับปรุง คือ 1) จัดสรรงบประมาณให้เพียงพอ 2) จัดระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสม 3) ประชาสัมพันธ์โครงการให้มีประสิทธิภาพ 4) จัดทำรายงานผลการดำเนินงานและมีการศึกษาวิจัยที่เพียงพอ 5) คัดเลือกประเภทอุตสาหกรรมและธุรกิจเอกชนที่เหมาะสม 6) ปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพของบุคลากร/เจ้าหน้าที่รัฐ 7) คัดเลือกราชกร/ พื้นที่ดำเนินการที่เหมาะสม 8) สนับสนุนด้านวิชาการ/งบประมาณ/การดำเนินงาน โดยมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมคือรูปแบบการดำเนินโครงการ สอช. ควรเป็นลักษณะ 4 ประสานซึ่งจากเดิมประกอบไปด้วยธุรกิจเอกชน ราชกร /NGO และกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ควรเพิ่มประสานที่ 4 คือ องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) และมีการศึกษาวิจัยระดมความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดรูปแบบการดำเนินงานที่เหมาะสมในลักษณะอื่นๆ เพิ่มอีกด้วย สภาพแวดล้อมในองค์กรและผลิตภัณฑ์มีคุณภาพดีเป็นที่ยอมรับของตลาด

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการที่ประสบความสำเร็จของกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการจัดการที่ประสบความสำเร็จ คือ ทักษะคติของสมาชิก และภาวะผู้นำตามลำดับ ทั้งนี้เพราะปัจจัยดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งในการดำเนินงานที่ผ่านมา ผลการดำเนินงานค่อนข้างประสบความสำเร็จเพราะผู้นำกลุ่มมีความเหมาะสมในการเป็นผู้นำ มีความรู้ความสามารถ มีความเสียสละ ส่วนสมาชิกส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่ม มีความสามัคคีให้ความร่วมมือในกิจกรรมของกลุ่มทุกด้าน ส่งผลให้การดำเนินงานกลุ่มสามารถดำเนินต่อไปและประสบความสำเร็จในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวรารณ์ ศรีบุญ (2552 : 151) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ได้แก่ กลุ่มการบริหารผู้นำ สมาชิก การเรียนรู้และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

ข้อเสนอแนะ

1. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยควรศึกษาหาความรู้ และติดตามการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยอยู่เสมอ
2. ควรมีการปรับปรุงและพัฒนาความพร้อมด้านต่างๆ ขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรมนุษย์ โดยมีการจัดอบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับกลยุทธ์ด้านต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ
3. วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยควรมีการปรับตัว และจัดโครงสร้างองค์กรให้มีความยืดหยุ่นในด้านต่างๆ เพื่อให้การเชื่อมโยงและการร่วมมือระหว่างองค์กรเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น
4. วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย ควรมีการปรับตัวเพื่อให้องค์กรอยู่รอดได้ในสภาวะการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ
5. ภาครัฐควรมีบทบาทในเรื่องของการกำหนดแผนแม่บทของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย ให้ส่งผลประโยชน์และสนับสนุนต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยในการพัฒนาในด้านต่างๆ

เอกสารอ้างอิง

- จงพิศ ศิริรัตน์ และคณะ. (2557). *สภาพแวดล้อมทางธุรกิจของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ในภาคใต้*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- นภสร เลี้ยววานิช. (2553). *การควบคุมคุณภาพในอุตสาหกรรม: Industrial quality control*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- ณัฐพันธ์ เขจรนนท์. (2547). *กลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาองค์การ*. กรุงเทพมหานคร: เอ็กวอเตอร์เน็ท.
- มณฑิรา จิตต์วิบูลย์. (2560). *การจัดการยุคใหม่*. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์.
- วราภรณ์ ศรีบุญ. (2552). *ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) ในจังหวัดสงขลา*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สยมพร ลิ้มไทย. (2549). *เส้นทาง OTOP : Local Ling Global Reaches* ฝันจะเป็นจริงหรือไม่. *ออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2561. แหล่งที่มา: <http://www.cep.ge.th>.

- องค์การบริหารส่วนตำบลหนองเหล็ก. (2560). *ข้อมูลประชากร*. มหาสารคาม: องค์การบริหารส่วนตำบลหนองเหล็ก.
- อารักษ์ เอี่ยมจ้อย. (2550). *การศึกษาแนวทางการดำเนินงาน โครงการสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมชนบท (สอช)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานอุตสาหกรรม.